
Сучасні інформаційні війни в соціальних онлайн-мережах

Курбан О. В.,
канд. наук із соц. ком.

У статті досліджується питання формування базової теорії інформаційної війни у соціальних онлайн мережах. За основу взято інструменти та методологію таких напрямів, як інформаційні війни, інтернет-технології та соціальні мережі (онлайн та офлайн).

Ключові слова: інформаційна війна; соціальні мережі; інтернет-технології.

Researches of modern information wars in online social networks

Kurban A.,
Candidate of Sciences
on Social Communicaitons

In the article a question of formation of the basic theory of information warfare in online social networks is studied. It is taken as a basis of tools and methodologies in such areas as information warfare, Internet-technology and social networks (online and offline ones).

Keywords: information warfare; social networks; Internet-technologies.

Современные информационные войны в социальных онлайн-сетях

Курбан А. В.,
канд. наук по соц. ком.

В статье исследуется вопрос формирования базовой теории информационной войны в социальных онлайн сетях. В качестве основы взяты инструменты и методология таких направлений, как информационные войны, интернет-технологии и социальные сети (онлайн и оффлайн).

Ключевые слова: информационная война; интернет-технологии; социальные сети.

Вступ. Останнім часом тематика інформаційних війн набуває дедалі більшої актуальності, зокрема з позиції вивчення теоретичних основ цього питання. Формування методів та методології вивчення інформаційної війни у соціальних онлайн мережах може бути результатом симбіозу таких напрямів, як інформаційна війна, соціальні онлайн та офлайн мережі. Останні три феномени подібні і мають спільні теоретичні основи, водночас певним чином відрізняючись. Це дає можливість на цілком наукових підставах об'єднати їх на базі таких понять, як інформація та комунікація. При цьому слід зазначити, що чільне місце в цьому теоретичному тріумвіраті посідатиме саме інформаційна війна, бо інтернет-технології та соціальні онлайн- і офлайн-мережі є лише інструментами та полем, на якому розгортаються інформаційні протистояння.

Зважаючи на вищезазначене, *метою статті* є визначення базових напрямів та складових частин базової теорії інформаційних онлайн війн.

Головними *завданнями* в такому разі є:

- дослідити наукові результати попередніх досліджень теми;
- розглянути складові частини теорії віртуальних інформаційних війн;
- розробити базову схему вивчення порушеного питання.

Теоретичне підґрунтя. На сьогодні історія вивчення питання інформаційних війн є доволі специфічною та системно не впорядкованою. До кола питань, пов'язаних з інформаційними війнами, можна зарахувати дослідження, що заклали основи цього напрямку ще в давні часи, як-от: праці Аристотеля («Афінська політика»), Сунь-Цзи («Мистецтво війни»), Н. Макіавеллі («Державець»), Карла фон Клаузевіца («Про війну»).

Зазначені питання вивчали такі сучасні іноземні дослідники, як: Г.Лассуел (агітація і пропаганда), З. Бжезинський (інформаційні процеси та геополітика), Т. Рон, Дж. Агул, Д. Розенфельд, Дж. Штейн, М. Лібікі, Р. Шифранський (інфор-

маційні протистояння), а також О. Йенсен (інформаційні процеси).

У межах пострадянського простору можна визначити роботи, присвячені маніпулятивним технологіям та інформаційним процесам: С. Кара-Мурзи, Г. Почепцова, В. Остроухова, В. Прокоф'єва, П. Прибутко, І. Лук'янець, В. Горбуліна. Є також інші аспекти досліджень учених: В. Королько (ретроспективні дослідження), Є. Магда (інформаційна безпека), В. Зеленіна (психологічні аспекти інформаційних конфліктів), В. Коровіна, М. Конькова (інформаційні конфлікти).

З питань дослідження соціальних офлайн-мереж можна розглядати прикладні розробки Д. Карнегі, Дж. Траверса, Г. Почепцова, С. Кара-Мурзи, Дж. Барнса, Є. Ботта (офлайн-мережі), теоретико-методологічні розвідки Г. М. Мак-Люена (медіа та офлайн-мережі), П. Єдьош, А. Реньї (моделювання в офлайн-мережі), С. Мелігрема (управлінські процеси в офлайн-мережі).

Результати дослідження. Теорія інформаційної війни належить до так званих хай-х'юм-технологій (від. англ. high-hum – високі гуманітарні технології). Останні – це сукупність знань, духовних та культурних цінностей, а також методів трансляції інформації, що стимулюють людей до певної колективної діяльності [1, 332].

Базовими поняттями для вивчення сучасних мережевих інформаційних протистоянь, як уже зазначено, є інформація та комунікація, які формують основу всього того, що в подальшому розглядається як інформаційна війна. Інформацію розуміють як відомості або дані про навколишнє середовище, що оточує людину [3, 19]. А комунікація – це процес передавання або обміну інформацією [5, 310].

Основою будь-якого інформаційного протистояння є інформаційний процес, що визначається як діяльність зі створення, накопичення, зберігання, пошуку та поширення відомостей або даних певного тематичного характеру [3, 23].

У різні епохи інформаційні процеси відображали актуальні на той час технології. Це позначалося на особливостях проведення відповідних інформаційних протистоянь. Головні відмінності інформаційних процесів різних епох визначалися за такими параметрами, як-от: технології виробництва інформації, засоби накопичення та зберігання, носії інформації (матеріальні або нематеріальні) та виробники інформації.

Кожен з винаходів, що змінював структуру інформаційних процесів, за історичною значущістю та технічними характеристиками можна визначити або як інформаційний вибух або як інформаційну революцію [3, 20]. Під поняттям інформаційна революція слід розуміти докорінну зміну методів створення, накопичення, зберігання, пошуку та поширення інформації [3, 25]. До таких явищ

можна віднести появу мовлення, писемності, комп'ютерної техніки. Всі ці винаходи були початком принципово нового напрямку розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

За визначенням, інформаційний вибух – це суттєве прискорення процесів створення, накопичення, пошуку та поширення інформації [3, 26]. Типовим прикладом інформаційного вибуху є винайдення абеткової писемності (як модернізація системи писемності), друкарства (оптимізація писемних процесів), інтернету (еволюція комп'ютерних технологій).

Особливе значення в контексті досліджуваної тематики має питання про простір, в якому відбуваються інформаційні протистояння. Маємо визначити його неоднорідність та певну ієрархічність.

Будь-які інформаційні процеси відбуваються на певних площинах або теренах, які можна узагальнити в межах поняття інформаційне поле. Останнє визначається як соціальний або географічний простір, в межах якого відбуваються типові комунікаційні процеси, які охоплюють їх учасників (суб'єкти) на основі обміну інформацією (об'єкт).

Складовими частинами інформаційного поля є суб'єкти інформаційних процесів – учасники комунікацій, індивідууми, соціальні групи, організації (ЗМІ, громадські, державні, комерційні структури). Також важливою складовою частиною інформаційного поля є об'єкти інформаційних процесів – інформація або ті, хто отримують цю інформацію в процесі спрямованої комунікації.

Суб'єкти та об'єкти інформаційних процесів поєднуються між собою за допомогою лінійної або діалогової моделей соціальних комунікаційних процесів.

Лінійна модель комунікації передбачає односторонній, цілеспрямований процес передавання інформації від автора повідомлення до отримувача. На першому етапі у свідомості автора з'являється певна ідея (думка), яку він на другому етапі перетворює на інформацію шляхом кодування – матеріалізації ідеї у вигляді слова, тексту, малюнка, звука. Сформована таким чином інформація (контент) на третьому етапі транслюється через посередника (технічні засоби комунікації або інша особа) або особисто автором (артикуляція або демонстрація). На четвертому етапі повідомлення досягає отримувача, який його декодує (читає, переглядає, прослуховує), щоб зрозуміти базову ідею (думку), яка була закладена автором повідомлення. Надіслану ідею отримувач обробляє та формує власне судження з цього приводу у вигляді певної ідеї. На цьому процес лінійної комунікації закінчується.

Якщо отримувач інформації має намір відреагувати на повідомлення, він на основі отриманої ідеї спрямовує свою думку до автора, застосовуючи той самий механізм. Отримувач кодує свою думку,

транслює її, потім відбувається її декодування та сприйняття. Це циклічна модель комунікації, яка передбачає взаємний обмін інформацією, у процесі якого учасники комунікації поступово змінюють ролі автора та отримувача повідомлення.

Базовою методологічною основою сучасних інформаційних протистоянь є маніпуляція – засіб психологічного впливу, що застосовується задля прихованого проникнення у психіку жертв з метою занесення цілей, бажань, намірів, ставлення або настанов маніпулятора [2, 59]. Фактично, це приховане управління людьми та їх поведінкою.

Традиційним базовим інструментом інформаційного протистояння є медіа, які здійснюють посередницьку функцію з трансляції ідей та думок у вигляді конкретних меседжів між автором повідомлення та отримувачем. Медіа розуміють як канали та засоби зберігання, передачі й подання інформації або даних [3, 168]. Фактично, до медіа можна зарахувати будь-який інформаційний носій, який виконує означені функції. Водночас існує ще таке поняття, як мас-медіа, яке іноді ототожнюють з поняттям медіа. Втім мас-медіа мають дещо конкретніші обриси й визначаються як технології та засоби трансляції інформації від конкретного джерела на широку аудиторію, яка обмежується певним інформаційним полем, в якому ці мас-медіа діють [3, 126].

Типові мас-медіа поділяють на кілька груп за специфікою функціонування [3, 168]:

- друкована преса (газети, журнали, бюлетені та ін.);
- аудіовізуальні (радіо, телебачення, інтернет);
- інформаційні служби (агенції, прес-служби, прес-бюро, центри громадських зв'язків тощо);
- рекламно-інформаційні носії (зовнішня реклама, візуальна реклама та ін.);
- засоби маскультури (кіно, театри, концерти та ін.).

За регіональним розповсюдженням мас-медіа поділяють на [3, 168]:

- транснаціональні (на міждержавному рівні);
- національні (в межах певного державного утворення);
- регіональні (окрема територіально-адміністративна зона);
- місцеві (прив'язані до конкретної місцевості – місто, район, село або окрема організація).

Основними сферами застосування сучасної інформаційної війни є: політична, дипломатична, військова, фінансово-економічна. Інформаційні протистояння в цих сферах за структурою виглядають як циклічний або лінійний обмін інформацією, яка може/має спричинити певну шкоду отримувачу, а автору надати певну перевагу. Саме в цьому і полягає сутність сучасної інформаційної війни.

У контексті досліджуваної базової теорії основними напрямками є: інформаційна війна, психоло-

гічна війна, гібридна війна, кібервійна.

Провідні профільні фахівці (С. Кара-Мурза, Г. Почепцов, В. Крисько та ін.) поняття «інформаційна війна» та «психологічна війна» ототожнюють, застосовуючи інтегроване поняття «інформаційно-психологічна війна». За таким підходом, останню можна подати як сукупність форм, методів та засобів впливу на людей з метою зміни їх психологічних характеристик, а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому в бажаному напрямі [2, 37].

За своєю сутністю інформаційно-психологічна діяльність може мати конструктивний або деструктивний характер. У першому випадку, головною метою є посилення політичної, психологічної та інших складових частин буття суспільства. У другому, метою конфлікту є формування дестабілізаційної ситуації в цілому, створення та підтримка окремих центрів дестабілізації [2, 41].

Типова інформаційно-психологічна війна розгортається для досягнення таких цілей [2, 35]:

- запобігання можливому воєнному конфліктові;
- ослаблення морального духу особового складу збройних сил і цивільного населення супротивника;
- примус супротивника до відмови від участі в бойових діях;
- створення переваг на певних напрямках конфлікту;
- впровадження в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей і поглядів;
- ослаблення патріотичних переконань і національних традицій;
- поширення деструктивних настроїв щодо мобілізаційних процесів та бажання населення захищати свою країну;
- залякування власного населення, створюючи образ ворога;
- залякування супротивника власним потенціалом (військовим, економічним, політичним).

Методи ведення інформаційних війн зазнають змін внаслідок розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій. Це приводить до необхідності їх відносної хронологічної класифікації. Нині виділяється їх два покоління.

До першого покоління інформаційних конфліктів можна зарахувати такі методи [4]:

- вогневе придушення (у воєнний час) елементів інфраструктури державного та військового управління;
- ведення радіоелектронної боротьби;
- одержання розвідувальної інформації шляхом перехоплення й розшифровки інформаційних потоків;
- здійснення несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів з подальшою їх фальсифікацією чи викраденням;
- масове подання в інформаційних каналах супротивника чи глобальних мережах дезінформації

для впливу на особи, які приймають рішення;

- одержання інформації від перехоплення відкритих джерел інформації.

До інформаційних війн другого покоління відноситься [4]:

- створення системи бездуховності й аморальності, негативного ставлення до культурної спадщини супротивника;

- маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості та хаосу;

- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами з метою провокації конфліктів, розпалювання недовіри, підозрливості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни;

- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади й управління, інспірація помилкових управлінських рішень;

- дезінформація населення про роботу державних органів, підрич їх авторитету, дискредитація органів управління;

- підрич міжнародного авторитету держави, співробітництва з іншими країнами;

- нанесення збитку життєво важливим інтересам держав у політичній, економічній, оборонній та інших сферах.

Провідне значення в теорії, методології та методиці ведення сучасних інформаційних війн посідає поняття гібридна війна. Таку війну можна визначити як засіб протистояння, який поєднує в собі комплекс різноманітних інструментів політичного, економічного, військового та ідеологічного характеру.

Іноді для визначення цього явища застосовують такі терміни, як асиметрична війна. Це визначення підкреслює та визначає нетрадиційний, специфічний, креативний характер протистояння, яке відбувається за допомогою нестандартних комбінованих стратегій і тактики ведення конфлікту. Під час такої війни ресурси та характер дій супротивників відрізняються один від одного. Головна мета – шляхом певної концентрації компенсувати недостатність ресурсів і можливостей однієї зі сторін або отримати суттєву перевагу в конкретному напрямку в рамках конфлікту.

Поле застосування інструментів гібридної/асиметричної війни є: населення конфліктної зони, тилове населення, міжнародна спільнота.

Формат ведення такого виду війни:

1) громадські заворушення – акції громадської непокори, демонстрації, блокування, вуличні зіткнення;

2) повстання – відкритий військовий виступ проти офіційної влади;

3) партизанський рух – прихований збройний опір офіційній владі;

4) тероризм – організація та здійснення гучних вбивств, підричання транспортних засобів, споруд, місць масових соціальних контактів;

5) громадянська війна – воєнні дії між прихильниками різних ідеологічних, територіальних або національних груп у межах однієї держави.

Здобутком ХХ ст. стало виникнення нового формату інформаційнокомунікаційних протистоянь, який дістав назву кібервійна. Останню розуміють як боротьбу сторін на рівні програмного забезпечення шляхом видобування закритої інформації та виведення з ладу програмно-апаратних засобів супротивника з метою здобуття суттєвих переваг в економічних, політичних та воєнних протистояннях [2, 38].

Головними дійовими особами в такій війні є спеціальні фахівці: хакери (ті, що видобувають інформацію) та кракери (ті, що псують програмно-апаратні засоби).

У форматі кібервійни визначаються такі види діяльності [2, с. 38]:

1) вандалізм – псування інтернет-сторінок, зміна змісту негативними або пропагандистськими матеріалами;

2) пропаганда – поширення звернень, що закликають до певних дій, або розміщення відповідної інформації на чужих інтернет-майданчиках;

3) збирання інформації – зламування сторінок приватних осіб або окремих організацій для отримання закритої інформації;

4) втручання в роботу програмно-апаратного забезпечення – dDoss атаки на комп'ютери, що виконують адміністративно-контрольні функції у державних, громадських, військових та комерційних організаціях;

5) атаки на мережеву інфраструктуру – напад на комп'ютери, що контролюють життєдіяльність міст, зокрема телефонних ліній, водопостачання, електропостачання, пожежної безпеки, транспортного сполучення та ін.

З появою інтернет-технологій web 2.0 формується новий напрям інформаційних конфліктів – мережева війна. Це поняття, на нашу думку, містить таке визначення, як інформаційнокомунікаційне протистояння в форматі офлайн та онлайн мережевих структур.

Типовими офлайн-мережевими структурами вважаються організації або тимчасові/ситуативні об'єднання індивідів на основі спільної діяльності або загальних інтересів.

До онлайн-мережевих структур належать інтернет-ресурси формату WEB 2.0 – віртуальні соціальні мережі (ВКонтакте, Facebook та ін.).

За специфікою та цільовим охопленням інформаційні конфлікти розгортаються у п'яти просторових площинах: глобальна, міжнародна, міжгрупова, міжособистісна, внутрішньоособистісна [2, 39].

Глобальний простір інформаційних конфліктів має планетарний масштаб і певною мірою збігається з такими поняттями, як ноосфера або інфосфера Землі. Маючи планетарні масштаби, цей простір у реалізації інформаційних технологічних процесів збігається з поняттям «глобального села» за Г. М. Мак-Люєном. Це явище геополітичного порядку уособлює в собі все те, що має значення для загальної історії людства. Конфлікти такого масштабу відбувались у часи «холодної війни» – протистояння США і СРСР та їх союзників. Нині спостерігаємо розгортання подібних процесів у протистоянні США та Російської Федерації.

Міжнаціональний простір у форматі міждержавних та міжнаціональних конфліктів також належить до геополітичних процесів, хоча вже регіонального рівня. Такі конфлікти відбуваються постійно, іноді навіть між державами, що перебувають у дружніх стосунках, пов'язаних серйозними взаємовигідними економічними інтересами.

Міжгруповий простір узагальнює соціальні, міжетнічні, міжконфесійні, професійні сутички, що набувають внутрішньополітичного забарвлення [2, 41]. Зазвичай такі протистояння відбуваються всередині держави / суспільства внаслідок певних політичних, економічних або соціальних криз, коли інтереси різних соціальних груп перетинаються у деструктивному річизі.

Міжособистісний простір об'єднує конфлікти серед представників певних соціальних груп, усередині яких виникають напружені стосунки внаслідок певних розбіжностей щодо поглядів на певні процеси або явища та шляхи подальшого розвитку.

Внутрішньоособистісний простір передбачає відтворення у психіці людини безлічі внутрішніх ідеологічних конфліктів, що мають назву когнітивний дисонанс [2, 40]. Таке явище є наслідком потужних атак на індивідуальність людини, метою яких є знищення стабільних світоглядних систем, морально-етичних норм, політичних та економічних уподобань.

Головним форматом здійснення інформаційних протистоянь є інформаційна зброя або інформаційна атака. Їх розуміють як здійснення тимчасового або остаточного виведення з ладу систем та підрозділів супротивника, що відповідають за процеси управління та інформування [2, 35]. При цьому інформаційна зброя є контентом, а атака – процесом донесення зазначеного контенту до конкретних адресатів.

Головною метою інформаційної атаки є отримання суттєвих переваг у реальному воєнному, економічному або політичному протистоянні [2, 36].

Специфіка ведення інформаційних війн як в онлайн-мережах, так і в реальному житті має чітку методичну основу – маніпулятивні технології, які дозволяють дивитися на одні речі з різних

боків, формуючи іноді діаметрально протилежні значення.

За сутністю маніпуляція масовою свідомістю є одним із засобів панування та тиску на волю людей шляхом інформаційного впливу [2, с. 34]. У такому разі здійснюється атака на психічні структури людини з метою зміни суджень, думок, мотивації. Це робиться цілеспрямовано, на користь того, хто здійснює цей вплив.

Найбільш поширеними маніпулятивними прийомами є:

1. Емоційна маніпуляція – надання повідомленню ознак гніву, пихи, радості, розпачу та інших емоційних рис.

2. Мовчання та приховування – надання неповної інформації, замовчування окремих фактів та обставин, іноді демонстративне ухилення від спілкування для надання більшої ваги повідомленню або автору.

3. Маніпуляція любов'ю – демонстрація співрозмовнику або отримувачам інформаційного повідомлення відчуття закоханості або щонайменше зацікавленості.

4. Маніпуляція надією – висловлення у повідомленні натяків та сподівань на покращення ситуації або позитивні перспективи.

5. Маніпуляція іронією та сарказмом – пониження, висміювання думки або позиції отримувача інформації або співрозмовника.

6. Маніпуляція із зміщенням акцентів – перенесення уваги співрозмовника або отримувачів інформації з головного об'єкта на другорядні шляхом актуалізації останніх.

7. Психологічне айкідо – надання певної інформації з подальшим нівелюванням негативних аспектів повідомлення.

8. Завуальовані команди та пропозиції – трансляція повідомлень з імперативним змістом, який підштовхує до певних рішень або дій.

9. Відсторонення від обговорення або зміщення дискусії – переведення розмови на інші питання у разі слабкої власної позиції або необхідності виведення на інші теми.

10. Атака питаннями – виведення співрозмовника з рівноваги або відволікання уваги від первинного питання.

У багатьох випадках при трансляції інформаційного повідомлення застосовують кілька маніпулятивних прийомів одночасно. Технологія стає інтегрованою, а її ефективність зростає в рази. Саме така інтегрованість є головною ознакою інформаційно-психологічних війн другого покоління та важливою складовою частиною сучасних гібридних та асиметричних війн.

Ще більшої ефективності набувають пов'язані між собою окремі інформаційні операції, які утворюють тривалу інформаційну кампанію. Як наслідок, ефект від застосування маніпулятивних

технологій стає більш тривалим та концентрованим.

Особливо вразливими для всіх зазначених технологій є соціальні об'єднання з певними груповими комплексами. Наприклад, нацистська ідеологія Гітлера та його поплічників дуже вдало лягла на ґрунт тотального незадоволення німців результатами Першої світової війни та їх прагнення до реваншу. Народженню та поширенню в Росії ідеології так званого «руського мира» також сприяли реваншистські бажання російського суспільства, яке прагнуло повернення могутності держави часів СРСР.

Зазначимо, що такі технології є так само небезпечними, як і зброя масового знищення, й мають бути офіційно прирівняні до неї аби визнавати і визначати міру відповідальності щодо її практичного застосування. Наслідки від їх використання у певних конфліктних ситуаціях впливають не тільки на безпосередніх учасників, а й на наступні покоління.

Висновки. Підсумовуючи, маємо зазначити, що формування базової теорії інформаційної мережевої онлайн війни є складним та перспективним завданням. На жаль, на теперішній момент єдиної, загально визнаної концепції немає. Тому кожний фахівець у процесі дослідження формує власну концепцію, спираючись на розробки попередників. Зокрема в нашому випадку пропонуємо сегментацію методологічних та теоретичних матеріалів на три блоки: інформаційна війна, інтернет-технології та соціальні мережі (онлайн та офлайн). Саме поєднання таких основ дає можливість більш-менш вдало систематизувати наявну практику та проаналізувати отримані матеріали. За основні положення взято ключові поняття та інструменти зазначених сегментів.

У перспективі необхідно відпрацювати запропоновані теоретичні положення щодо більш широкого їх узгодження з прикладними матеріалами.

Список літератури

1. Ачкасова В. А. Связи с общественностью как социальная инженерия [Текст] / В. А. Ачкасова, Л. В. Володина. – Санкт-Петербург: Речь, 2005. – 336 с.

2. Зеленін В. В. По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни [Текст] / В. В. Зеленін. – Вінниця: Віндрук, 2014. – 384 с.

3. Курбан О. В. Діагностика та моделювання PR-процесів [Текст]: навч. посіб. / О.В.Курбан. – Київ: Українська конфедерація журналістів, 2012. – 160 с.

4. Малик Я. Інформаційна війна і Україна [Електронний ресурс] / Я.Малик // Демократичне врядування: наук. вісник. – 2015. – вип.15. - Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2JYjGcIKKMUJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/DeVr_2015_15_3.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

5. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа комунікації [Текст] / Г.Г.Почепцов. – Київ: Спадщина, 2012. – 464 с.

References

1. Achkasova, V. A. & Volodina, L. V. (2005), Public Relations as Social Engineering, Rjech, St. Petersburg, 336 p.

2. Zelenin, V. V. (2014), On the Other Side of Truth, Neurolinguistic Programming as a Weapon of War Information and Advocacy, Vindruk, Vinnytsia, 384 p.

3. Kurban, O. V. (2012), Diagnosis and Modeling of PR Processes: a Textbook, Ukrainiska konfederatsiia zhurnalistiv, Kyiv, 160 p.

4. Malyk, Ja. (2015), "Information warfare and Ukraine", Demokratychnе Vriaduvannia: Naukovyi Visnyk [Democratic Governance: a Scientific Review], vol. 15, available at: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2JYjGcIKKMUJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/DeVr_2015_15_3.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

5. Pocheptsov, H. (2012), From Facebook and Glamor to Wikileaks: Media Communications, Spadshchyna, Kyiv, 464 p

